

TASAVVUF TERMINLARINING TARJIMADAGI  
“RUHIY SHAFFOFLIK” DARAJASI  
(muqoyasa va nazariy mezonlar)

Qahramonjon Ismoilov,

Qo‘qon davlat universiteti dotsenti, PhD  
E-mail: [ismoilovqahramonjon36@gmail.com](mailto:ismoilovqahramonjon36@gmail.com)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18069903>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada tasavvufiy terminlar tarjimasida “ruhiy shaffoflik” tushunchasi mustaqil nazariy mezon sifatida tadqiq etiladi. Tadqiqotda tasavvufiy matnlar tarjimasida faqat lingvistik transfer emas, balki murakkab semio-madaniy va ruhiy jarayon sifatida talqin qilinadi. Alisher Navoiy va Ahmad Yassaviy asarlaridagi asosiy tasavvufiy terminlar hamda ularning ingliz tilidagi tarjimalari qiyosiy tahlil qilinib, tarjimada ruhiy hamohanglik, konnotativ ko‘lam, poetik ekvivalentlik va interpretativ ochiqlik darajasi aniqlanadi. Yu. Lotmaning semiosfera nazariyasi, Lawrence Venutining tarjimasida “shaffoflik” konsepsiyasi, Annemarie Schimmel va Mona Baker qarashlari nazariy asos sifatida qo‘llaniladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, “ruhiy shaffoflik” modeli tasavvufiy matnlar tarjimasini baholashda semantik adekvatlik bilan bir qatorda, ruhiy energiya va estetik hamohanglikni aniqlash imkonini beruvchi samarali nazariy vosita ekanligi isbotlanadi.

**Kalit so‘zlar:** tasavvufiy terminlar, ruhiy shaffoflik, tarjima nazariyasi, semio-estetik tahlil, poetik ekvivalentlik, ruhiy hamohanglik, ontopoetik transfer.

**Аннотация.** В данной статье рассматривается проблема «духовной прозрачности» в переводе суфийских терминов как самостоятельный теоретический критерий оценки качества перевода. Суфийский перевод интерпретируется не только как лингвистический процесс, но и как сложное семикультурное и духовное явление. На материале произведений Алишера Навои и Ахмада Яссави и их английских переводов проводится сравнительный анализ степени сохранения духовного резонанса, коннотативного потенциала, поэтической эквивалентности и интерпретативной открытости. Теоретической базой исследования послужили концепции семиосферы Ю. Лотмана, критика переводческой «прозрачности» Л.Венути, а также идеи А.Шиммель и М. Бейкер. В результате исследования доказывается, что модель духовной прозрачности позволяет оценивать перевод суфийских текстов не только с точки зрения семантической адекватности, но и с позиции сохранения духовной энергии и эстетического резонанса оригинала.

**Ключевые слова:** суфийские термины, духовная прозрачность, теория перевода, семиотический анализ, поэтическая эквивалентность, духовный резонанс, онтопоэтический трансфер.

**Abstract.** This article investigates the concept of “spiritual transparency” as an independent theoretical criterion in the translation of Sufi terminology. Sufi translation is interpreted not merely as a linguistic transfer, but as a complex semi-cultural and spiritual process. Based on a comparative analysis of selected works by Alisher Navoi and Ahmad Yassavi and their English translations, the study examines the preservation of spiritual harmony, connotative scope, poetic equivalence, and interpretative openness. The theoretical framework draws on Yuri Lotman’s theory of the semiosphere, Lawrence Venuti’s critique of translational transparency, as well as the perspectives of Annemarie Schimmel and Mona Baker. The findings demonstrate that the model of spiritual transparency provides an effective tool for evaluating Sufi translations by assessing not only semantic adequacy, but also the transmission of spiritual energy and aesthetic resonance of the original text.

**Keywords:** Sufi terminology, spiritual transparency, translation theory, semiotic analysis, poetic equivalence, spiritual harmony, ontopoetic transfer.

**Kirish va mavzuning dolzarbligi.** Zamonaviy tarjimashunoslikda matnni faqat lingvistik birliklar majmui sifatida emas, balki murakkab semio-madaniy va ruhiy hodisa sifatida talqin qilish tendensiyasi tobora kuchayib bormoqda. Ayniqsa, tasavvufiy matnlar tarjimasi sohasida bu masala alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki tasavvufiy adabiyotlar nafaqat ma'lum bir diniy-falsafiy g'oyalarni, balki inson ruhiyatining eng chuqur qatlamlarini, metafizik tajribalarni va poetik idrok shakllarini ifodalaydi. Bunday matnlarning tarjimasida mazmuniy aniqlik bilan bir qatorda, ruhiy ta'sir kuchini saqlab qolish masalasi asosiy muammoga aylanadi.

Amaliy tarjima tajribasi shuni ko'rsatadiki, ko'plab tasavvufiy asarlar tarjimada semantik jihatdan to'g'ri, ammo ruhiy jihatdan sust, estetik va poetik energiyadan xoli ko'rinishga kelib qolmoqda. Bu holat tarjima sifatini baholashda faqat lingvistik mezonlarga tayanish yetarli emasligini ko'rsatadi. Shu boisdan, tarjimani ontologik, metafizik va semio-estetik darajada baholash imkonini beruvchi yangi nazariy mezonlarga ehtiyoj mavjud.

Mazkur tadqiqotda ana shunday mezon sifatida "ruhiy shaffoflik" tushunchasi ilgari suriladi. "Ruhiy shaffoflik" tarjima matnining originaldagi ruhiy holat, ma'naviy energiya va poetik hamohanglikni qay darajada o'zida aks ettira olishini ifodalovchi kompleks nazariy kategoriya sifatida talqin qilinadi. Bu tushuncha tarjimaning faqat "nima aytilgani"ni emas, balki "qanday ruhiy holatda aytilgani"ni ham tahlil qilish imkonini beradi.

Shu jihatdan, tasavvufiy matnlar tarjimasida ruhiy shaffoflik darajasini aniqlash va uni original bilan muqoyasa asosida mezonlash zamonaviy tarjimashunoslik uchun dolzarb, nazariy va amaliy ahamiyatga ega muammo hisoblanadi.

**Metodlar va o'rganilish darajasi.** Mazkur tadqiqot **\*interdisiplinar ilmiy yondashuv** asosida olib borildi. Tadqiqot metodologiyasi tarjimashunoslik, semiotika, poetika, madaniyatshunoslik va tasavvuf falsafasi kesishmasida shakllantirildi. Bunday yondashuv tasavvufiy matnlar tarjimasini faqat tilshunoslik doirasida emas, balki **madaniy, ruhiy va semio-estetik hodisa** sifatida kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Chunki tasavvufiy matnlar mazmunan ko'p qatlamli bo'lib, ularning ma'nosi ko'pincha bevosita lingvistik birliklardan tashqarida – ramz, metafora, ruhiy tajriba va poetik tuzilmalarda mujassam bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy metodlar tizimli ravishda qo'llanildi: Birinchidan, **komparativ-muqoyasaviy tahlil metodi** asosiy metodlardan biri sifatida tanlandi. Ushbu metod orqali Alisher Navoiy va Ahmad Yassaviy asarlaridagi tasavvufiy obrazlar, terminlar va poetik strukturalar ularning ingliz tilidagi tarjimalari bilan qiyosiy tahlil qilindi. Muqoyasa jarayonida nafaqat semantik moslik, balki ruhiy ta'sir kuchi, estetik ohang va metafizik mazmunning tarjimada qay darajada saqlanganiga alohida e'tibor qaratildi. Bu metod tarjimada "nima uzatildi" degan savol bilan bir qatorda "qanday ruhiy holat uzatildi" degan masalani ham yoritishga xizmat qildi.

Ikkinchidan, tadqiqotda **semio-estetik tahlil metodi** qo'llanildi. Ushbu metod matndagi ramzlar tizimi, metaforik strukturalar, ritmik qurilish va poetik kompozitsiyaning tarjimada qanday qayta yaratilganini aniqlashga yo'naltirildi. Yu. Lotman ta'kidlaganidek, badiiy matnlar faqat axborot tashuvchisi emas, balki madaniy xotira va qadriyatlar tizimining ham uzviy qismidir. Shu bois, tasavvufiy matnlar tarjimasida poetik sistemaning buzilishi ruhiy shaffoflik darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin. Semio-estetik tahlil ana shu jarayonlarni aniqlashda muhim vosita bo'ldi.

Uchinchidan, **interpretativ-hermenevtik metod** tadqiqotning konseptual asosini tashkil etdi. Bu metod yordamida tasavvufiy terminlar va iboralarning ko'p qatlamli ma'nolari, ularning ruhiy va metafizik konnotatsiyalari talqin qilindi. Tasavvufiy terminologiya ko'pincha bir vaqtning o'zida ontologik, gnoseologik va estetik mazmunga ega bo'lgani sababli, ularni tarjimada faqat lug'aviy ekvivalentlar orqali berish yetarli emas. Hermenevtik yondashuv tarjimonning interpretativ roli va ruhiy talqini muhimligini ochib berishga xizmat qildi.

To'rtinchidan, **madaniy-semiotik yondashuv** Yu.Lotmanning semiosfera nazariyasiga tayangan holda ishlab chiqildi. Ushbu yondashuvga ko'ra, tarjima ikki til o'rtasidagi oddiy transfer emas, balki ikki madaniyat o'rtasidagi murakkab semio-madaniy muloqotdir. Tasavvufiy matnlar esa aynan shu semiosferada – diniy, falsafiy va poetik kodlar kesishmasida mavjud bo'ladi. Tarjimada ushbu kodlarning qanchalik adekvat uzatilishi ruhiy shaffoflik darajasini belgilovchi muhim omil sifatida ko'rib chiqildi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarjimadagi "shaffoflik" masalasi G'arb tarjima nazariyasida asosan Lawrence Venuti konsepsiyasi doirasida o'rganilgan. Venuti tarjimada "transparency" tushunchasini tanqid qilib, uni nishon til madaniyatining ustuvorligini mustahkamlovchi ideologik vosita sifatida baholaydi [2, p. 122]. Unga ko'ra, haddan tashqari shaffof tarjima asl matnning begonaligi va madaniy o'ziga xosligini yo'qotadi. Biroq Venutining yondashuvi, asosan, madaniy-siyosiy kontekstga qaratilgan bo'lib, tarjimaning ruhiy-poetik qatlamini alohida va tizimli mezon sifatida ishlab chiqmaydi.

Tasavvufiy adabiyotlar tarjimasida ruhiy qatlam muammosiga Annemarie Schimmel alohida e'tibor qaratadi. U tasavvufiy matnlarni tarjima qilish jarayonida ruhiy hamohanglikni saqlashni tarjimonning asosiy vazifasi sifatida belgilaydi va tarjimonni "ilohiy tuyg'ular tashuvchisi" deb talqin qiladi [3, p. 278]. Schimmel yondashuvi ruhiy shaffoflik tushunchasiga yaqin bo'lsa-da, u ko'proq intuitiv-estetik darajada bayon etilgan bo'lib, nazariy mezonlar tizimi sifatida shakllantirilmagan.

Mona Baker esa tarjima ma'nosini semantik mazmun va madaniy uyg'unlik o'rtasidagi doimiy muzokara jarayoni sifatida izohlaydi [1, p. 136]. Uning qarashlari tarjimaning kommunikativ samaradorligini baholashda muhim bo'lsa-da, tasavvufiy matnlar uchun xos bo'lgan ruhiy va metafizik qatlamlarni alohida indikator sifatida ajratib ko'rsatmaydi.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy tadqiqotlarda “**ruhiy shaffoflik**” tushunchasi tarjima tahlilida mustaqil, kompleks va nazariy jihatdan asoslangan mezon sifatida tizimli ishlab chiqilmagan. Aksariyat ishlar semantik adekvatlik, madaniy moslik yoki ideologik omillar bilan cheklanadi. Mazkur tadqiqot aynan shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga, ya’ni tasavvufiy matnlar tarjimasini **ruhiy, semio-estetik va ontopoetik mezonlar** asosida baholash imkonini beruvchi nazariy modelni ishlab chiqishga qaratilgan.

**Tadqiqot natijalari va muhokama.** O‘tkazilgan tadqiqot natijalari tasavvufiy matnlar tarjimasini baholashda “ruhiy shaffoflik” tushunchasini mustaqil va kompleks nazariy mezon sifatida qo‘llash mumkinligini ko‘rsatdi. Tadqiqot jarayonida original matnlar va ularning tarjimalari o‘rtasidagi farqlar faqat leksik yoki grammatik darajada emas, balki ruhiy, poetik va semio-estetik qatlamlarda ham namoyon bo‘lishi aniqlandi. Shu bois, ruhiy shaffoflik tarjimaning ichki energiyasi, ma’naviy harorati va estetik hamohangligini aniqlovchi muhim indikator sifatida qaraldi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, ruhiy shaffoflik darajasini aniqlashda birinchi navbatda **ruhiy uyg‘unlik darajasi** muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu indikator tarjima matnida originaldagi ruhiy tajriba, ichki holat va tasavvufiy kechinma qay darajada sezilishini belgilaydi. Masalan, Alisher Navoiy ijodida markaziy o‘rin tutgan “ishq” tushunchasi faqat insoniy muhabbatni emas, balki ilohiy yaqinlik, qalbning kuydiruvchi tajribasi va mavjudlikning ontologik o‘zgarishini ifodalaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, mazkur tushunchaning ingliz tilida oddiygina “love” shaklida berilishi ruhiy hamohanglikni sezilarli darajada pasaytiradi va matnni emotsional darajada soddalashtiradi. Aksincha, “divine passion” yoki “ecstatic yearning” kabi poetik va tasavvufiy ohangga ega variantlar originaldagi ruhiy intensivlikni nisbatan to‘liqroq aks ettiradi va yuqori ruhiy shaffoflikni ta’minlaydi.

Ikkinchi muhim indikator sifatida **konnotativ ko‘lamning saqlanishi** ajratib ko‘rsatildi. Tasavvufiy terminlar ko‘pincha ko‘p qatlamli semantik va ruhiy yuklamaga ega bo‘lib, ularni tarjimada faqat denotativ ma’noda berish ruhiy soddalashtirishga olib keladi. Masalan, “fano” atamasining “annihilation” tarzida tarjima qilinishi semantik jihatdan ma’lum darajada mos bo‘lsa-da, uning tasavvufiy ma’nosi – “nafsiy mavjudlikdan voz kechish va ilohiy birlikda yo‘qolish” mazmunini to‘liq ifodalay olmaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “*self-effacement in the path of divine union*” kabi kengaytirilgan va izohli tarjima variantlari konnotativ ko‘lamni kengroq qamrab olib, ruhiy shaffoflik darajasini oshiradi.

Ruhiy shaffoflikni ta’minlovchi uchinchi muhim omil **poetik ekvivalentlik** hisoblanadi. Ushbu mezon metaforalar, obrazlar tizimi, ritmik tuzilma va estetik strukturalarning tarjimada qay darajada adekvat tarzda qayta yaratilganini baholash imkonini beradi. Yu.Lotman ta’kidlaganidek, matnlar nafaqat ma’nolarni, balki qadriyatlar tizimi va emotsional tonlarni ham saqlaydi [4, p. 87]. Agar tarjimada poetik ritm va metaforik silsila

buzilsa yoki soddalashtirilsa, matnning ruhiy harorati pasayadi va u informatsion darajaga tushib qoladi. Aksincha, poetik ekvivalentlik saqlangan hollarda tarjima o'quvchida originalga yaqin estetik va ruhiy taassurot uyg'otadi.

To'rtinchi indikator sifatida **interpretativ ochiqlik** ajratib ko'rsatildi. Yuqori ruhiy shaffoflikka ega tarjima o'quvchini faqat tayyor ma'lumot bilan ta'minlab qolmay, balki uni ruhiy anglash va ichki tafakkur jarayoniga jalb etadi. Umberto Eco ta'kidlaganidek, tarjima jarayoni lingvistik belgilarni moslashtirish bilan cheklanmasdan, original matnning semiotik muhitini qayta chaqirishni talab qiladi [5, p. 97]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interpretativ jihatdan ochiq tarjimalar tasavvufiy matnlarning ichki chuqurligini o'quvchiga sezdirishga ko'proq imkon yaratadi.

Mazkur indikatorlar asosida ruhiy shaffoflik tarjimada **madaniy murakkablikka mos aniqlik** sifatida talqin qilindi. Bu yondashuv Lawrence Venuti ilgari surgan "opacity" tushunchasiga qarama-qarshi emas, balki uni poetik tushunarlik bilan muvozanatlashtiradi. Ya'ni, tarjima na mutlaq silliqlikka, na haddan tashqari begonalikka berilmasdan, original matnning ruhiy va madaniy murakkabligini saqlagan holda o'quvchiga yetkazishni maqsad qiladi. Shu jihatdan, ruhiy shaffoflik modeli tarjima nazariyasida lingvistik adekvatlikdan tashqariga chiqib, tarjimani ruhiy va estetik tajriba sifatida baholash imkonini beruvchi samarali nazariy vosita ekanligini ko'rsatdi.

**Xulosa.** Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tasavvufiy matnlar tarjimasida "ruhiy shaffoflik" darajasi tarjima sifatini baholashda eng chuqur va fundamental ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Ushbu mezon tarjimaning nafaqat semantik adekvatligini, balki uning ichki ruhiy energiyasi, poetik harorati va estetik hamohanglikni ham aniqlash imkonini beradi. Shu ma'noda, ruhiy shaffoflik tarjima matnining informatsion darajadan ruhiy-ta'sirchan darajaga ko'tarilishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan ruhiy shaffoflik modeli tarjimon faoliyatini faqat lingvistik vositachilik bilan cheklab qo'ymaydi, balki uni ruhiy interpretator, ya'ni ikki madaniyat va ikki semiosfera o'rtasidagi ma'naviy ko'priq vazifasini bajaruvchi subyekt sifatida talqin qilishga imkon beradi. Bu yondashuv tarjima jarayonida metafizik semantika, poetik tafakkur va madaniy xotiraning o'zaro uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Mazkur konsepsiya tarjima nazariyasida yangi yo'nalishlar — onto-poetik transfer va "semio-spiritual criticism" ("semio-ruhiy tanqid" – Q.I.) ni shakllantirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa, tasavvufiy, diniy-falsafiy va poetik matnlar tarjimasini tahlil qilishda ushbu model tarjima sifati va ma'naviy samaradorligini yanada aniqroq baholash imkonini beradi. Natijada, tasavvufiy matnlar tarjimasini o'quvchini faqat bilim bilan emas, balki ruhiy kechinma, poetik idrok va ma'naviy tajriba bilan ham boyituvchi madaniy hodisaga aylanadi. Umuman olganda, ruhiy shaffoflik modeli tarjimashunoslikda lingvistik yondashuv chegaralarini kengaytirib, tarjimani inson ruhiyati va madaniy ongini bog'lovchi chuqur semio-estetik jarayon sifatida anglashga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:**

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 2011.
2. Venuti, L. The Translator's Invisibility. London: Routledge, 1995.
3. Schimmel, A. Mystical Dimensions of Islam. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975.
4. Lotman, Yu. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. London: I.B. Tauris, 1990.
5. Eco, U. Experiences in Translation. Toronto: University of Toronto Press, 2001.
6. Qahramonjon Ismoilov. TASAVVUF POETIKASI TARJIMASIDA "RUHIY SEMANTIKA" MODEL: (transkultural kontekstda universal va lokal jihatlar). (2025). *SCIENCE TIME JOURNAL*, 3(5), 222-227. <https://uzresearchers.com/index.php/stj/article/view/4661>
7. Ismoilov Kahramonjon. (2022). SUFI WOMEN IN ISLAM (on the basis of foreign researches). *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 8.036, 11(12)*, 429-431. Retrieved from <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1475>
8. Ismoilov Kahramonjon. (2022). COMPARATIVE ANALYSIS OF SULAYMAN BAKIRGANI AND "BOOK OF BAKIRGAN" BASED ON FOREIGN SOURCES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 8.036, 11(09)*, 402-405. Retrieved from <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1318>

